

FORORD

NÅR BLÆKKET LYSER I EN MØRK TID

»Nä, dat kann wirklich keine Zofall sinn, dat sich Dichter un Denker su erschreckend joot reimt – immer noch – op Richter un Henker«. Sådan hedder det i rockorkester BAP's kølske sangtekst *Almanya* fra 1986. Man kan næppe påvise en årsagssammenhæng, men Tyskland har utvivlsomt været leveringsdygtig i både poeter, filosoffer, bødler og diktatorer. Tyskland er også leveringsdygtigt, hvad angår græsrodsbevægelser. Der fylder fx klimaaktivister langt mere i offentligheden end i Danmark, fordi de er mere rabiater i deres metoder. Hvorfor er det sådan?

Denne antologi interesserer sig for de gode mennesker og deres betydning for vores tænkning. Bogen vil være en kulturhistorisk kildesamling om idealister, altruister, dem, som andre tror er gode, og dem, der selv påstår, at de er det. Mange af dem er litterære figurer, men ikke desto mindre præsente i de tysktalendes fælles hukommelse gennem det 19., 20. og 21. århundrede.

IDEALISTER OG ALTRUISTER

Det tyske folk er siden 1800-tallet sommetider blevet betegnet som en kulturnation. Det betyder, at nationen ikke eksisterede som en politisk størrelse, men som en samhørighedsfølelse. Det tysktalende område var efter sammenbruddet af det Hellige Romerske Rige af Tysk Nation i 1806 et sammensurium af enkeltstater. Men det, der holdt nationen sammen, var kulturen, herunder sprog og litteratur. For at sige det firkantet: Man følte sig og føler sig stadig ikke som tysker, men man læste og læser stadig Goethe og Schiller og forholdt sig og forholder sig stadig til det, man kalder tysk idealisme.

En af de idealistiske grundtanker lød, at man skal forstå verdenen som et produkt af ideer. Man ændrer verden ved hjælp af ideer, hvis den skal ændres. Oplysningstidens fornuft står centralt her. Ideer er også udgangspunktet, hvis man ønsker sig en verden af gode mennesker. Og det at beskæftige sig med det gode menneske, det frie, stærke menneske eller mennesket mellem moral og fristelse er ofte emnet i litteraturen omkring 1800.

Kigger man på datamateriale fra den hollandske kultursociolog Geert Hofstede, så udgør forholdet mellem moral og fristelse en af forskellene mellem danskerne og folk fra de tysktalende lande. Man kan diskutere, hvorvidt man er ude i klicheer her, men Hofstedes kulturkompass viser et markant stærkere udslag på dimensionen indulgence, dvs. nydelse, hos danskerne. Hvis Hofstede har ret, så følger man i højere grad pligt og moral i Tyskland, Østrig og Schweiz end i Danmark, hvor man lever mere nydelsesorienteret.

Det kunne være en anledning til at arbejde med teksterne fra denne bogs første del. Her møder man blandt andet litteratur fra Goethe og Schillers tid. »Die Tinte leuchtet« hedder det så poetisk i Heinz Pionteks digt *Um 1800*. Alt andet er mørkt. Den samme sætning med den samme baggrund kan man bruge, når man læser, hvad modstandsgruppen »Weiße Rose« under nationalsocialismen skriver i deres første flyer. Hans og Sophie Scholl og deres kammerater anses i dag i Tyskland for gode mennesker i en mørk tid. Skoler, gader, pladser, gymnasier er opkaldt efter dem. Bemærk, hvem »Weiße Rose« refererer til i deres flyveblad:

Goethe og Schiller.

Schillers *Bürgschaft* står i denne bog som et eksempel på idealistisk tænkning. Hvis vennerne i Schillers ballade kan omvende en tyrann, kan Scholl-søskende så ikke også gøre det med de nationalsocialistiske »Richter un Henker«? Det kunne de ikke, ved vi i dag. Og de flyvebladsskrivende modstandskæmpere vidste det også selv. De blev henrettet, men deres tanker lever videre. De valgte idealismens vej og betalte den højeste pris. Derfor huskes de den dag i dag.

Goethe, Schiller og andre poeter fra tiden omkring 1800 har gennem generationer været pligtlæsestof i de tysktalende landes gymnasier og er det stadigvæk. Hvis man vil forstå et andet folks måde at tænke på, så må man stifte bekendtskab med dets helte. Forhenværende forbundskansler Angela Merkel blev kendt for sin sætning »Wir schaffen das«, mens millioner af flygtninge kom til Europa i 2015. Vi skal nok klare det med at tage os af dem, mente hun. Var hendes politik god eller snarere tossegod?

Rigtig gode mennesker er altruister. En moder for eksempel sætter sit barn højere end sig selv. Det gælder i denne antologi stuepigen Anna i Bertolt Brechts *Der Augsburger Kreidekreis*, selvom hun egentlig ikke er barnets moder. Det at sætte andre højere end sig selv må være den ypperste form for godhed. Det ser man i Schillers *Bürgschaft* og i Brechts *Augsburger Kreidekreis*.

DE ÆDLE VILDE

Denne bogs kapitel 2 tager ligeledes afsæt i tiden omkring 1800, men udgør en modpol. Den franske filosof Jean Jacques Rousseau (1712 - 1778) betragtede den oplyste, civiliserede verden ikke som forudsætning for godhed. Tværtimod mente han, at civilisationsprocessen ødelægger mennesket. Denne tankegang er udgangspunktet for det litterære motiv, som kapitlet handler om: den ædle vilde. Naturfolkene er de gode mennesker, ikke vi, der betegner os selv som oplyste.

For at illustrere det, indeholder kapitlet et uddrag af Erich Scheurmanns rejsebog *Der Papalagi*, som blev oversat til mindst 10 sprog og solgt alene i den tyske udgave i mere end 1,7 millioner eksemplarer. I 1960'erne og 70'erne var det en kultbog for hippiebevægelsen. Kunstneren og forfatteren Erich Scheurmann levede i 1920 et år på sydhavsøen Samoa. Hans gengivelse af høvding Tuiaviis visdomme er fiktion, men i tiden omkring 1968 passede den til mange menneskers livssyn.

I 1828 og i de efterfølgende år – og faktisk stadigvæk i det 21. århundrede – interesserede man sig for et underligt hittebarn ved navn Kaspar Hauser. Kaspar kom som ca. 16-årig til byen Nürnberg og kunne hverken gå eller tale eller spise med kniv og gaffel. Juristen Paul Johann Anselm von Feuerbach observerede hans udvikling i de efterfølgende år og skrev en bog om Kaspar. Feuerbach så ham som »Beispiel eines Verbrechens am Seelenleben eines Menschen«.

Kaspar Hauser har igennem de sidste 200 år været genstand for en række litterære værker, sange og film. I 2019 sammenlignede filosofen Dominik Finkelde klimaaktivisten Greta Thunberg med Kaspar Hauser. De har ifølge Finkelde det til fælles, at de i deres uskyldige renhed personificerer den moderne verdens dårlige samvittighed: Vi lever forkert. Men det

vides ikke, hvorvidt Kaspar kun var offer eller også en skælm, der forstod at udnytte folks selvkritiske holdning.

Det romantiserede litteraturmotiv bruges igen og igen til at kritisere den moderne vestlige civilisation. De gode mennesker ved ikke nødvendigvis, at de betragtes som sådan. Men de lever i harmoni med naturen og afslører samtidig, hvor store hyklere alle vi andre er.

KLOVNERNE

Mens de ædle vilde bliver opfattet som forbilleder, har narrene en mere offensiv rolle i deres evne til at holde spejlet foran ansigtet på alle andre. De mere eller mindre frivillige klovne får det tredje kapitel i denne antologi. Som den første introduceres en af de mest kendte spøgefugle, som hedder Till Eulenspiegel. Tills vigtigste kompetence er at kunne tjene penge på andre folks dumhed. Det er ikke helt sikkert, hvordan Till levede, og om han overhovedet eksisterede, men som litterær figur tumler han sig i flere værker og på flere sprog. Den tyske forfatter Daniel Kehlmann har i 2017 skrevet en tyk roman om ham. Den gengivne passage viser, hvordan man snyder folk ved at underholde dem.

Hovedpersonen i fabeln *Das Land der Hinkenden* er langt mindre populær end Till Eulenspiegel, selv om hans ærinde er den samme: Han vil vise, at alle andre end ham selv halter og stammer, men han er bare ikke så underholdende som Till. Til gengæld er han ufrivillig komisk.

Både underholdende og tankevækkende er dem, man på tysk kalder *Gutmenschen*. Ordet er et politisk kampbegreb fra 1980'erne og betegner folk, der opfattes som nogle, der vil udstråle en moralsk overlegenhed over for andre og redde verden på egen hånd. Men er den slags folk klovner eller engagerede idealister? I kapitel 3 møder man fx Christel Neudeck, som sammen med sin mand Rupert har stiftet flygtningehjælpsorganisationen *Cap Anamur*. *Cap Anamur* var et skib, som sidst i 70'erne og i 80'erne samlede vietnamesiske bådflygtninge i det sydkinesiske hav op. Günter Grass har skrevet en smuk – fiktiv – historie om husmoderen Christel Neudeck, som i teksten organiserer flygtningehjælp, mens hun laver mad og passer børnene. Samtidig diskuterer hun med en embedsmand fra udenrigsministeriet, fordi hun finder bureaukrati forstyrrende og er helt ligeglad med internationale konventioner. Kunne Europa måske trænge til flere *Gutmenschen* for at gøre noget ved flygtningeproblematikken i Middelhavet?

DET GODE MENNESKE I DEN VIRKELIGE VERDEN

Hvor længe og hvor meget kan man holde til næstekærlighed? Wladimir Kaminer har i sin novelle *Die Weltverbesserer* et svar på dette spørgsmål, som minder om ovenfor nævnte *Gutmenschen*.

En af tysk litteraturs mest kendte værker om vanskeligheden at være god er Bertolt Brechts *Der gute Mensch von Sezuan*. Teaterstykket har en pessimistisk tilgang. Brecht introducerer den prostituerede Shen Te, der prøver at være god alt, hvad hun kan, men det lykkes ikke rigtigt.

Den optimistiske modpol danner Dora, som er hovedpersonen i Juli Zehs roman *Über Menschen*. Hun er en type som Brechts Shen Te og slipper noget bedre af sted med at tage

sig af nynazisten Gote og hans lille datter Franzl.

Hvor godt et menneske kan man være uden at være for ond mod sig selv? Denne bogs tekster inviterer til en tur i teatrets rekvisitkammer og afprøve tøj: ridderrustningen, stuepigeforklæde, indianerfjer, præstekjole, klovnekostume – hvad passer bedst? Kan man opføre de store dramaer i det virkelige liv, eller skal man helst lade være? Hvad skal man mene om dem, der gør det?

Forhåbentlig er bogen et bidrag til en beskæftigelse med et af livets store spørgsmål om den rette blanding af egoisme og altruisme.

MÅLGRUPPEN

Bogens målgruppe er mest 2. og 3g.-elever. Men nogle af teksterne kan sagtens læses af 1.g'erne. Af indholdsfortegnelsen fremgår teksternes sværhedsgrad:

- * relativ let og egnet i 1.g
- ** mellemsvær og mest egnet til 2. eller 3.g
- *** krævende

Hvert kapitel kan bruges som et emne. Men man kan også stille andre spørgsmål, som »Themenvorschläge« på næste side illustrerer.

Ulrich Predelli
Skive, september 2023